

Szakolczay Lajos

Pokolra szállás nélkül?

Wass Albert költészetéről

Wass Albertnek életében három verseskönyve jelent meg: *Virágtemetés* (Kolozsvár, 1927), *Fenyő a hegytetőn* (Kolozsvár, 1928), *A láthatatlan lobogó* (Florida, 1969). Összegyűjtött verseit, *A bujdosó imáját* 1998-ban a Püski Kiadó gondozta. Ezzel, már ami a lírát illeti, Wass Albert révbe ért. Sőt, az egymás után megjelenő, újrakiadott és friss szépprózakötetek sikere azt is jelzi, hogy az írónak – hirtelen fölbukkanását gondoljuk akár divatjelenségnek – “reneszánsza van”. Neve olyan körökben is fényeskedik, amelynek tagjai jóformán azt sem tudják, hogy Erdély hol van a térképen. Minek köszönhető ez a láz? Az embernek, az írónak, az életművet jellemző tartásnak, netán az esztétikumnak adózik – helyrebillentve a mérleg nyelvét – a hálás utókor?

Legsikeresebb verse, az *Üzenet haza* (Bajorerdő, 1948) gyakran hangzik el a médiumokban, előadóesteken és társasági összejöveteleken, mintha a helytállás és hazaszeretet eme példája – elsősorban a lelkiismeretünkre hatva – pótolni tudná a modernizált világ által elorzott javainkat. A Wass Albert iránti lelkesültségünkben – mint gyermekbetegségben – alighanem jócskán közrejátszik az is, hogy ezzel az értékölmutatással palástolni igyekszünk a megannyi író t sújtó feledékenységünket. Csak egyetlen példa: ha ez a csupán egyverses lírai életmű fokozott figyelmet kap, miért vonatik meg a fölfedezőkedv vagy egyáltalán az érdeklődés a Wassénál sokkal súlyosabb, összetettebb, elementárisabb költői összegzésektől? A nyugati magyar irodalomnál maradvá: a húsz éve halott kanadai Fáy Ferencnek – pontosabban: a könyv terjedelmű *Jeremiás siralmaitól* egészen a *Missa Hungaricáig*, illetve a *Keresztútig* húzódó nagy verseinek – egyszer már megadathatna az értéket rangján kezelő figyelem. (A költőt nemcsak az olvasóközönség, de a szakma jó része is nem vagy csupán alig ismeri. A *Hét évszázad magyar költői* című monstrum (1996) sem nagyon igyekezett – éppenséggel mert kihagyta –, hogy ismertté váljék Fáy, a kitűnő lírikus neve.)

Ám térjünk vissza Wass Alberthez! Kevésbé a versek hatásmechanizmusát elemezve – ki tudja, hogy melyik kornak milyen füle van, és mit hall meg a költő által elmondottakból –, sokkal inkább a milyenségük (esztétikumuk) körül időzve. Mindenekelőtt azon érdemes eltöprengeni, hogy a válaszüti születésű (1908) író, aki tagja volt az Erdélyi Szépmíves Céhnek is, miért nem tudott verseinek érvényt szerezni. Mert azok alig kaptak visszhangot, kimaradtak minden jelentősebb antológiából. Nincs az a tanulmány, amely akár csak felsorolásszerűen is említené a költő Wass Albert nevét. Jancsó Elemér írja *Az erdélyi magyar líra tizenöt éve* című, nagyobb lélegzetű tanulmányában – 1934-ben, amikor Wass már két verseskönyvet mondhatott magáénak –: “Komoly ígéretetek még ebből a fiatal és az »új nemzedék« nevében helyet kívánó, költői elismerést követelő fiatal lírikus csoportból: Szabédi László, Varró Dezső, Makkai László, Flórián Tibor, Bélteky László, Dánér Lajos, Szeftedin Szeftet, Hobán Jenő és Bözödi Jakab György.” Jancsó akkor teszi ezt a megjegyzést, amikor az az idő tájt már jelentős költők – Reményik Sándor, Áprily Lajos és Tompa László (tehát a nagy erdélyi költőtriász) – mellett a legtöbb elismerést elkönyvelő fiatal tehetségeket: Dsida Jenőt, Szemlér Ferencet és Kiss Jenőt is megemlítette. Tehát a *Virágtemetés* és a *Fenyő a hegytetőn* szerzője még ebben a névsorolvasásba sem tudott bekerülni.

De Wass Alberttel szemben ne legyünk igaztalanok! Főképp akkor ne, ha tudjuk, hogy Dsida, a pazar költői tehetség – aki kritikusként egy kissé megbocsátóbb volt – milyen elegáns módon rajzolt portrét a *Fenyő a hegytetőn* poétájáról. “Nem mély könyv, nincs benne semmi megdöbbenő, még elragadó sem, mindössze hangulatos és rokonszenves, úgyhogy végeredményben, mikor letesszük, mégsem bánjuk meg, hogy elolvastuk. Gróf

Wass Albertet nem szükséges külön bemutatnunk olvasóinknak, az erős tehetségű fiatalembernek nem is régen jelent meg egy előző verseskötete [a *Virágtemetésről* van szó – Sz. L.], s azóta is sűrűn találkoztunk nevével erdélyi lapjainkban. Halk és bánatos írásai vannak általában, csöndes erdélyi ború tompítja el szavát s üli meg színeit. El lehetne mondani róla, hogy melankóliájában sok a tervszerűség, megcsináltság, lépten-nyomon kiérezzük soraiból az utánérzést, hasábokat lehetne beszélni Ady-, Reményik- és Áprily-reminiszcenciáiról, de mindezt nem érezzük lényegesnek. Még az sem fontos, ha megállapítjuk, hogy ebben a kötetben is vajmi kevés az, ami igazán Wass Albert, ami közvetlen, belőle fakadt élmény, átszűrve a szíve szövetein – míg önálló, maga alkotta formái nincsenek: majdnem minden sora olyan ismerősen cseng, mintha sokszor olvastuk volna már” (*Pásztortűz*, 1929. 8. sz.).

A fentiekből még majdnem az is kiolvasható – ebben a kritikájában Dsida ügyesen egyensúlyozott –, amit a korabeli kritika (neves és névtelen ítéskész) mondott a már említett erdélyi triász tagjairól. Hiszen általuk nem csupán a “tépelődő, pesszimizmusra hajló bölcselő lélek”, Reményik Sándor dicsértetett meg – “néhány költeménye a magyar természetköltészetnek és filozófiai lírának a legszebb darabjai közé sorolható” –, hanem a “legvirtuózabb verselő”-nek nevezett Áprily Lajos (“bánatba hajló mélaság jellemzi a mindig finom és művészi” alkotót), s nem utolsósorban a “komoly, férfias hangú” – “melynek szomorú borongásában sok erdélyi hangulat illatozik” – Tompa László is.

Amikor Wass Albert az első kötetében közzétett *Hálaadásban* – árulkodóan – megnyilatkozik, akarva-akaratlan fölfedi lírájának legjellemzőbb tulajdonságát: “Ó, hála néked, könnyek Istene, / hogy annyi bús mosolyt adtál nekem, / s megengeded, hogy mindent eldaloljak / egyetlen húrra hangolt lelkemen”. “Egyetlen húrra hangolt lélek?” Igen. A XIX. század végi almanachlíra összes patentjával, unos-untalan ismételt kliséjével, édeskésen álmos hangulatával (“Ezek az álmaim. / Bár csolnakok csak: rózsaszínű-szépek, / és érdemes, hogy érettük reméljek” – *Csolnakok*; “Ha csókos szellő szárnyán / hangod zenéje kél” – *Virágok*; “Könnylepte őszi rónán / már hervadást mesélnek / sóhajtozó szelek” – *Őszi ajándék*). Ez nem “szomorú borongás”, amelyben – lásd a korábbi Tompa László-jellemzést – “sok erdélyi hangulat illatozik”, hanem a pubertáskorhoz igencsak illő halálhangulat édeskésen bús, kevés kivételtől eltekintve giccses, az “Örömistenre” játszó, de mindvégig a hervadást éneklő, Adyt millió esetben fölcukrozó dallás, amelyben a versíró a “csók-gátakat, / kacagás-gátakat, / vér-áztatott, könny-áztatott / elátkozott szabadság-gátakat!” átlépve, “dértől könnyes messzeséget” álmodva magának, az elmúlás ígézetében megdicsőül. Miként Adynál, nála is nagybetűs lesz a Halál, az Élet, az Ember-akarások, a Sors, a Szépség, az Idő, a Csend, a Magány, ám sem tartása – mert kevésbé tehetséges szószólójuk “harmat-könnyeket” sirat a hajnalokkal –, sem poétikai váza nincs a verseknek.

Hiába írja Wass Albert a *Jegenyékben*, hogy “Vagyunk bús, árva óriások, / rekettje-raj közt büszke Mások: / idegenek és jegenyék” – ő sohasem más, vagyis a másiktól hangban, stílusban, lírafölfogásban különböző, hanem mindig és mindenkor ugyanaz a hasonlóság. Maga sem tudja, hogy korábban látta-e, hallotta-e, olvasta-e a “saját” versében fölöltöztetett “témát”, de bátran teremtőnek képzelvén magát csak fújja, csak fújja. He egy kicsit jobban figyelünk az *Őszi csokor* című versére, azonnal megborzongunk: “Nem volt virág. S mert nem akartam hozzád / virágtalan kezekkel visszatérni: / letéptem egy vén bükkfa sárga lombját, / néhány dérlepte, őszi levelet, / s a hervadt csokrot elhoztam neked”.

Megborzongunk, mert a lopott anyag – pontosabban a plágium – mindig megkeseríti a szánkat. Megborzongunk, mert Áprily Lajos remek verse, az *Ajánlás* – ezzel indult a *Falusi elégia* (1921) című kötet – annyira eltorzult, nem-verssé vált dadogás lett Wass tollán, hogy szinte röstelljük magunkat a “költő” miatt is. Mert hogyan is írta a “legvirtuózabb verselő”, Áprily? Emígy: “Ne haragudj. A rét deres volt, / a havasok nagyon lilák / s az erdő

óriási vörös folt, / ne haragudj: nem volt virág. // De pusztá kézzel mégse jöttem: / hol a halál nagyon zenél, / szíromtalan csokrot kötöttem, / piros bogyó, piros levél. // S most add a lelked: karcsu váza, / mely őrzi még a nyár borát – / s a hervadás vörös varázsa / most ráborítja bíborát.”

S még mindig szívesebben olvasom Adyt (“Várni, ha éjfél üt az óra, / Egy közeledő koporsóra” – *Sírni, sírni, sírni*), mint a rakoncátlan Wass Albertet (“S amikor halkan közelít az óra, / befeküdni egy ringó koporsóba” – *Jó lenne így...*). És eléggé lehervasztanak az olyasféle strófák, amelyek megint csak hallomás alapon íródtak: “Olyankor a szíved mélyén / soha nem csókolt csókok égnek, / Még el nem ölelt ölelések / tépnek, szaggatnak szüntelen” (*Májusi találkozás*).

Wass Albert első és második verseskönyve között szinte nincs is fejlődés. Még ha csak a “csöndes erdélyi ború” tompítaná a szavát – miként azt a már idézett Dsida Jenő-kritika jelezte –, nem volna annyira nagy baj, hiszen az igazi költő ebből a lélekállapotból is tud – mert érzékeny, mert ismeri a verstant – elfogadható, sőt esetenként kiváló verset írni. Csakhogy költőnk “rühelli a prófétaságot”, a pokolra szállást. Legalábbis ezt – a könnyed hozzáállást – tanúsítja az ars poeticaszerű kinyilatkoztatása, amelyben a dilettánsokra jellemző módon vall “munkamódszeréről”. Bár *A vers* című költemény a *Fenyő a hegytetőn*ben jelent meg, visszafelé, tehát az ezt megelőző kötetre is érvényesen minősíti a költő lírafölfogását. “Nem úgy fakad a vers, / ahogy Ti gondoljátok, / nagy véres harcok árán, / könnyes, bús csókok árán: / nem úgy fakad a vers. // A vers csak születik, / mint ahogyan születik a szél. / Vagy a virág. / Vagy a falevél. // Szellő a vers, / s én azt hiszem, / a Végtelen küldi vele nekünk / Világ-virágok bűvös illatát, / s amint szívünkön lopva illan át, / lepergeti az érzés-szirmokat.” Aki így ír, hogyan olvasta Adyt, miként Reményiket; s behunyta szemmel és bedugott füllel a halállal érezett versmuzsikájú Áprilyt?

Wass költészetében a váltást az emigráció, a szinte kibírhatatlan honvágy, az idegen földön való kényszerű lakozás hozza. Igaz, ebben az időszakban – a több mint négy évtized alatt – nem születik olyan érvényes, szintén az emigráncsors keserűségét, döbbenetét és fájalmát visszhangzó nagy verse, mint Márai Sándor *Halotti beszéde és Mennyből az angyalja*, de szava lángolva is visszafogottabb lesz, mint korábban volt. Nem a *Dalol a honvágy* népdalból induló és kifejlő, helyenként túlcsilingelt strófiára gondolok, hanem a komoran is fenséges, egyszerűségében is szép *Dal* csaknem létverssé válására. Hiába a *Hontalanság elégiájának* cselekvés értékű emlékezéssora, ha a költői ellágyulás és a nosztalgia helyenként kisiklatja a költeményt. (A második versszakot olvasván minduntalan az 1956-os forradalom leverése után a Szabad Európa Rádióból milliószor fölhangzó nóta – “holdfényes májusok, muskátli ablakok, hozzátok száll minden álmom” stb. – jut az eszembe.) Bár ennek az időszaknak egyik leghatásosabb költeménye *A bujdosó imája*, de ha jól belegondolunk, Wass zsolozsmája költői erőben fényévnyi távolságra áll Dsida *Psalmus Hungaricus*ától.

Ami a költőt meg fogja őrizni, és szerencsés esetben antológiaszerzővé avatja, az az *Üzenet haza* című, kivételes szépségű vers. Ki gondolná, hogy a hazájától elűzött író éppen egy román közmondást tesz meg refrénnek, hogy evvel az egyszerűségében is szívszorító szimbolikával még érzékletesebben jeleníthesse meg “az igazak és a jók, a tiszták és a békességeselek” jogát a szülőföldön való maradáshoz, egyáltalán az emberhez méltó élethez. Hogyan is szól a román közmondás? “Apa trece pietrele ra mîn.” Vagyis magyarul: “A víz lefut, a kövek maradnak.” Ehhez a népi bölcsességhez kellett a megfelelő üzeneteket (versszakokat) kitalálni. A befejező szakasz azt is tanúsítja, hogy szerencsés esetben – ihletett állapotban – Wass Albert tollán nem sekélyesedik el a vers, hanem szívárvány lesz, melynek színei a bensőből fakadnak. “Likasszák már az égben fönt a rostát / s a csillagok tengelyét olajozzák / szorgalmas angyalok. / És léssen csillagfordulás megint / és miként hirdeti a Biblia: / megméretik az embernek fia / s ki mint vetett, azonképpen arat. / Mert elfut a víz és csak a kő marad, / de a kő marad.”